Şuşa əməliyyatı: müasir dağ döyüş taktikasının Azərbaycan modeli

Cənubi Qafqaz regionunun mərkəzində yerləşən Şuşa şəhəri, təkcə coğrafi mövqeyinə görə deyil, həm də tarixi, mədəni və siyasi simvolizmi ilə bölgənin ən mühüm strateji məntəqələrindən biri hesab olunur. Dəniz səviyyəsindən 1300-1600 metr yüksəklikdə yerləşən bu şəhər, həm relyef baxımından müdafiəyə əlverişli təbii istehkam formalaşdırmış, həm də hərbi əməliyyatlar zamanı ətraf ərazilərin nəzarətdə saxlanması üçün dominant yüksəklik rolu oynamışdır. Şuşa ilə Xankəndi şəhəri arasında uzanan dərin vadi coğrafi baryer kimi çıxış edir və bu, hər iki tərəf üçün əməliyyat sahəsində mühüm taktiki üstünlüklər və çətinliklər yaradır.

Tarixi baxımdan Şuşa, XIX əsrdən etibarən, Qarabağ xanlığının siyasi və mədəni mərkəzi kimi formalaşmış, Azərbaycan xalqının musiqi, memarlıq və maarif tarixində silinməz izlər buraxmışdır. Sovet hakimiyyəti illərində 1923-cü ildə yaradılan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti (DQMV) tərkibində yer alsa da, Şuşa inzibati mərkəz kimi seçilmiş, strateji və siyasi statusunu qorumuşdur.

1988-ci ildə başlayan Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar olaraq, Şuşa həm hərbi əməliyyatların mərkəzinə çevrilmiş, həm də etnik-siyasi qarşıdurmanın simvoluna dönmüşdür. 1992-ci il mayın 8-də Ermənistan Silahlı Qüvvələrinin şəhəri işğal etməsi, regiondakı qüvvələr nisbətini dəyişmiş və Azərbaycan üçün ciddi strateji itkiyə səbəb olmuşdur. Nəticədə, şəhərin əhalisinin böyük əksəriyyətini təşkil edən azərbaycanlılar məcburi köçkünə çevrilmiş, şəhərin sosial-demoqrafik tərkibi kəskin şəkildə dəyişmişdir.

Hərbi baxımdan Şuşa "komanda yüksəklik" statusuna malikdir. Yəni bu şəhəri nəzarətdə saxlamaq ətraf ərazilərə, xüsusən də Xankəndi və Laçın dəhlizi istiqamətlərinə vizual və atəş üstünlüyü təmin edir. Laçın dəhlizi - Ermənistanla keçmiş DQMV arasında əsas logistika arteriyası olaraq - Şuşadan keçdiyi üçün, şəhərin kimdə olması bölgədəki hərbi-strateji balansın müəyyənedici faktoruna çevrilmişdir. Bu səbəbdən Şuşanın nəzarəti, təkcə taktiki deyil, həm də əməliyyat-strateji səviyyədə dominant mövqeyin göstəricisidir.

2020-ci ildə baş vermiş İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin Şuşa istiqamətində apardığı əməliyyatlar, klassik dağ döyüşlərinin nümunəsi kimi hərbi ədəbiyyata daxil olmuşdur. Qısa müddətdə piyada bölmələrinin yüksək dağ relyefi şəraitində hücum əməliyyatlarını uğurla icra etməsi, müasir döyüş taktikalarının və xüsusi təyinatlı qüvvələrin effektiv koordinasiyasının bariz göstəricisi idi. Şuşanın azad edilməsi əməliyyatın yalnız hərbi deyil, həm də mənəvi və psixoloji qələbə mərhələsini təşkil etmişdir.

2020-ci il sentyabrın 27-də Cənubi Qafqazda yerləşən və beynəlxalq hüquqa görə Azərbaycan Respublikasına məxsus olan, lakin o dövrdə de-fakto Ermənistan Silahlı Qüvvələrinin və Qondarma "Dağlıq Qarabağ Respublikası"nın nəzarətində olan Qarabağ bölgəsində genişmiqyaslı hərbi əməliyyatlar başlandı. Müharibənin ilkin mərhələsində Azərbaycan Silahlı Qüvvələri müxtəlif istiqamətlərdə hücum əməliyyatlarına başlayaraq düşmənin müdafiə xəttini yarmağa nail olmuşdur. Əsas taktiki üstünlük cənub istiqamətində - Füzuli və Cəbrayıl rayonlarında əldə olunmuş, bu bölgələrin azad edilməsi əməliyyatların növbəti fazası üçün strateji əsas

yaratmışdır.

Cənub cəbhəsində əldə edilən uğurlar nəticəsində Azərbaycan qoşunları Hadrut istiqamətinə doğru irəliləmiş və 15 oktyabr 2020-ci il tarixində Hadrut qəsəbəsini tam nəzarətə götürmüşdür. Bu əməliyyat cəbhənin dərinliyində yeni taktiki imkanlar açaraq Zəngilan və Qubadlı rayonlarının azad edilməsinə şərait yaratmışdır. Beləliklə, Azərbaycan ordusu Laçın dəhlizinə və Şuşa istiqamətinə doğru strateji manevr üçün əlverişli mövqelər qazanmışdır.

Oktyabr ayının ortalarından etibarən Şuşa şəhəri və ətraf yaşayış məntəqələri müntəzəm artilleriya atəşinə məruz qalırdı. 30-31 oktyabr tarixlərində Daşaltı ətrafında baş verən toqquşmalar Şuşa əməliyyatının başlanğıcı kimi qiymətləndirilir.

İkinci Qarabağ müharibəsinin son və ən həlledici mərhələsini təşkil edən Şuşa əməliyyatı, oktyabr ayının sonlarından etibarən, Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin çoxvektorlu hücumları ilə başlanmışdır. Bu əməliyyat, əməliyyat-strateji baxımdan, dağlıq relyefdə aparılan yüksək riskli piyada hücumu kimi xarakterizə olunur.

Cənub istiqamətində ardıcıl uğurlar qazandıqdan sonra Azərbaycan quru qoşunları Laçın dəhlizinə doğru irəliləmiş və oktyabrın 22-də bu həyati əhəmiyyətli kommunikasiya xəttinə təxminən 10 kilometr məsafəyə çatmışdır. Laçın dəhlizinin ələ keçirilməsi Ermənistan üçün strateji təchizat xətlərinin kəsilməsi və Dağlıq Qarabağdakı qüvvələrin təcridi demək idi.

Ermənistan tərəfi vəziyyəti sabitləşdirmək məqsədilə meşəlik və dağlıq ərazilərdə əks-hücumlara keçmiş, pusqular və mina baryerləri qurmaqla Azərbaycan qüvvələrinin irəliləyişini ləngitməyə çalışmışdır. Lakin Azərbaycan tərəfi əməliyyat planını dəyişdirərək, asimmetrik piyada hücumu konsepsiyasını tətbiq etmişdir. Bu mərhələdə Azərbaycan Xüsusi Təyinatlı Qüvvələri (XTQ) 28-30 oktyabr tarixlərində Şuşa istiqamətinə yönləndirilmiş, Laçın dəhlizi ətrafındakı sıx meşə massivlərindən keçərək Şuşanı mühasirəyə almaq üçün yeni taktiki marşrutlar müəyyənləşdirmişdir.

Azərbaycan XTQ qüvvələrinin təxminən 400 nəfərlik birləşməsi 5 gün ərzində Laçın və Şuşa arasındakı dağ massivlərini piyada keçmişdir. Bu əməliyyatın mühəndis təminatını Azərbaycan istehkamçı bölmələri həyata keçirmiş, Böyük Tağlar kəndindən Çanaqçı və Sığnax istiqamətinə doğru 42 kilometrlik meşə yolu qısa müddətdə açılmışdır. Bu yeni marşrut texnikanın hərəkətini təmin edərək artilleriya vasitələrinin ön xəttə çıxarılmasına şərait yaratmışdır.

Artilleriya duelləri xüsusən Çanaqçı ərazisində intensiv xarakter almış, Azərbaycan tərəfi yüksək atəş dəqiqliyi ilə erməni müdafiə mövqelərini dağıtmışdır. Azərbaycan dağ piyadalarının sürətli irəliləyişi nəticəsində erməni qüvvələrinin son müqavimət xətləri də qırılmış və düşmən arxa mövqelərə çəkilməyə məcbur olmuşdur.

Noyabrın 4-də Azərbaycan Ordusunun əsas qüvvələri Şuşa ətrafına çatmış və Şuşa-Laçın magistralının bir hissəsini nəzarətə götürmüşdür. Bunun nəticəsində separatçı rejim həmin yolu mülki və media nümayəndələri üçün bağlamışdır. Eyni zamanda, Daşaltı kəndi ətrafında şiddətli döyüşlər başlamış, Azərbaycan Ordusu Laçın dəhlizi üzərindəki körpünü dağıdaraq Ermənistan tərəfdən gələn ehtiyat qüvvələrin qarşısını kəsmişdir.

Azərbaycan Ordusu qeyri-adi bir taktiki qərar qəbul edərək şəhərə əsas yollardan deyil, sıldırım qayalıqlardan piyada hücum istiqamətini seçmişdir. Bu manevr Ermənistan komandanlığını gözlənilməz vəziyyətdə qoymuş, çünki əsas qüvvələr şəhərin şimal və qərb girişlərini qorumağa cəmlənmişdilər. Azərbaycan xüsusi təyinatlıları sıldırım qayalıqlardan dırmaşaraq, gecə şəraitində şəhərə daxil olmağa nail olmuş və düşmən müdafiə xətlərini yararaq şəhərin mərkəzinə doğru irəliləmişdir.

Noyabrın 6-7-də Şuşa şəhərində yaxın məsafədən küçə döyüşləri başlanmışdır. Hava şəraiti - duman və rütubətli dağ iqlimi - pilotsuz uçuş aparatlarının və hava dəstəyinin istifadəsini xeyli məhdudlaşdırmışdır. Buna baxmayaraq, Azərbaycan qüvvələri taktiki üstünlüyü qoruyaraq Şuşanın cənub və mərkəzi hissələrində möhkəmlənmişdir.

Erməni tərəfi T-72 tanklarından və BMP-2 döyüş maşınlarından istifadə etməklə bir neçə dəfə əks-hücum həyata keçirmiş, lakin bu hücumlar Azərbaycan dağ piyadaları tərəfindən dəf edilmişdir. Şuşa İcra Hakimiyyətinin binasının ələ keçirilməsi əməliyyatın dönüş nöqtəsi olmuş və bu andan etibarən erməni müdafiəsi tam çökmüşdür.

Azərbaycan Ordusu şəhərin binalarını binadan-binaya təmizləyərək, qalan müqavimət ocaqlarını sıradan çıxarmışdır.

Noyabrın 8-də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Şuşa şəhərinin işğaldan azad edildiyini elan etmiş, bu hadisə Azərbaycanın hərbi tarixində strateji və mənəvi zəfər kimi qeyd edilmişdir.

Əldə olan məlumatlara görə, Şuşanın müdafiəsində təxminən 2000 erməni hərbçisi iştirak etmiş, Azərbaycan tərəfdən isə 6000-ə qədər hərbçi və xüsusi təyinatlı döyüşçü əməliyyata cəlb olunmuşdur. Bu, əməliyyatın miqyasının və insan resurslarının koordinasiyasının mürəkkəbliyini bir daha təsdiq edir.

Şuşa əməliyyatı hərbi nəzəriyyədə "asimmetrik vertikal hücum" modelinin klassik nümunəsi hesab edilə bilər. Əməliyyatın uğuru aşağıdakı amillərlə izah olunur:

1. *Ərazi və relyef üstünlüyünün adaptiv istifadəsi - Azərbaycan bölmələri sıldırım dağ relyefinə uyğun piyada manevrləri ilə düşmənin gözləmədiyi istiqamətdən hücum etmişdir.*
2. *Taktiki sürpriz və qeyri-xətti əməliyyat planlaması - klassik cəbhə xətti anlayışı aradan qaldırılmış, əməliyyat "gizli marşrut və sürətli hücum" prinsipi ilə aparılmışdır.*
3. *Mühəndis və artilleriya təminatının çevik koordinasiyası - mühəndis qoşunlarının qısa müddətdə meşə yolu açması əməliyyatın logistikasını təmin etmişdir.*
4. *Yaxın məsafədən döyüşdə üstünlük - xüsusi təyinatlıların təlim və nizam-intizamı şəhər müharibəsində nəticəni müəyyən etmişdir.*

Beləliklə, Şuşa döyüşü göstərdi ki, müasir dağ müharibəsində texnoloji üstünlük qədər, taktiki elastiklik, döyüş iradəsi və mühəndis təminatı da həlledici rol oynayır. Azərbaycan Ordusunun piyada və xüsusi təyinatlı hissələrinin koordinasiyalı fəaliyyəti, yerli coğrafiyaya mükəmməl adaptasiyası və strateji planlaşdırma qabiliyyəti əməliyyatın uğurunu təmin etmişdir.

Şuşa döyüşləri həm taktiki, həm də strateji baxımdan müasir dağ müharibəsi doktrinasının regional səviyyədə tətbiqi üçün nümunəvi hadisə kimi qiymətləndirilə bilər. Döyüşün nəticəsi həm hərbi, həm siyasi, həm də psixoloji baxımdan dönüş nöqtəsi olmuşdur. Belə ki, Ermənistan üçün Şuşanın itirilməsi orduda və cəmiyyətdə ciddi sarsıntı yaratmışdır. Bu qələbə yalnız hərbi deyil, həm də psixoloji və simvolik qələbə kimi Azərbaycanın dövlətçilik tarixində mühüm yer tutmuşdur.

Gülşən HÜSEYNOVA
Azərbaycan Hərb Tarixi Muzeyinin əməkdaşı